

Зберігались у колекції Катеринославського музею й дві персональні запорозькі медалі XVIII ст. – осавула Євстафія Кобеляка та полковника Колінки. Також знаходилась у музеї срібна медаль “За оказанные в войске заслуги 1771 г.”, знайдена на місці колишньої Підпільнянської Січі. Зберігалась у зібранні люлька гетьмана Данила Апостола у срібній оправі, срібна ложка Івана Мазепи з його вензелем, шабля Івана Скоропадського та ятаган Павла Полуботка, оздоблені золотом та сріблом [11, с. 101].

Таким чином, можна говорити про те, що пам’ятки козацької доби займали одне з провідних місць у колекціях Катеринославського музею. Це було свідченням незгасаючої зацікавленості освічених людей того часу минулим України. Багато своїх зусиль та часу вони присвятили тому, щоб знайти та зберегти ті уламки минулого, які дійшли до нашого часу. Результатом їх копіткої праці стали чисельні експонати, які тепер знаходяться у фондах Дніпропетровського історичного музею ім. Д. Яворницького і колекція предметів козацьких часів якого і тепер залишається однією з найбільш яскравих зібрань.

Джерела та література

1. *Вертоградов И. Ф.* Памяти А.Н. Поля // Памяти А.Н. Поля – Дніпропетровськ, 1997. – С. 3-16.
2. Лист Д. Яворницького до І. Репіна, від 27 вересня 1910 р. // Епістолярна спадщина академіка Яворницького. Вип. IV: листи Д.І. Яворницького до діячів науки і культури / Упоряд.: С.В. Абросимова, Н.Є Василенко, А.І. Перкова. – Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2005. – С. 199.
3. Лист М. Білого до Д. Яворницького, від 1 червня 1904 р. // Епістолярна спадщина академіка Яворницького. Вип. III: листи музейних діячів до Д.І. Яворницького / Упоряд.: С.В. Абросимова, Н.Є Василенко, А.І. Перкова. – Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2005. – С. 81.
4. Лист М. Білого до Д. Яворницького, від 9 червня 1904 р. // Епістолярна спадщина академіка Яворницького. Вип. III: листи музейних діячів до Д.І. Яворницького / Упоряд.: С.В. Абросимова, Н.Є Василенко, А.І. Перкова. – Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2005. – С. 81-82.
5. *Сивявський А. А.Н.* Поль // Вибрані праці. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 73-83.
6. *Яворницький Д.И.* Музей А.Н. Поля // Памяти А.Н. Поля. – Дніпропетровськ, 1997. – С. 40-44.
7. *Мірошниченко Н.М.* Козацька тематика у колекції живопису ДІМ // Музей на межі тисячоліть: минуле, сьогодні, перспективи / Збірка тез доповідей та повідомлень міжнародної конференції, присвяченої 150-літтю від дня заснування Дніпропетровського історичного музею ім. Д. Яворницького. – Дніпропетровськ, 1999. – С. 85-87.
8. *Платонов В.* Человек-Легенда: Александр Поль. – Днепропетровск: Проспект, 2002. – 208 с.
9. *Скрипник Г.А.* Этнографические музеи Украины. – К., 1989. – 304 с.
10. *Степаненко Н.О.* До питання про історію формування збірки коштовних металів Дніпропетровського історичного музею ім. Д. Яворницького // Музей и майбутнє / Доповіді та повідомлення наукової конференції до Міжнародного дня музеїв, 17 травня 1997 р. - Дніпропетровськ, 1998. – С. 51-55.
11. *Степаненко Н.О.* Історія формування збірки коштовних металів Дніпропетровського історичного музею // Музей на межі тисячоліть: минуле, сьогодні, перспективи / Збірка тез доповідей та повідомлень міжнародної конференції, присвяченої 150-літтю від дня заснування Дніпропетровського історичного музею ім. Д. Яворницького. – Дніпропетровськ, 1999. – С. 100-102.
12. *Фоменко А.* Скарби “степового Колумба” // Дніпропетровськ: минуле і сучасне. – Дніпропетровськ, 2001. – С. 276-279.

В.М. Чоп

ГАЙДАМАКИ ГУЛЯЙПОЛЯ

Місто Гуляйполе є одним з найвідоміших історичних міст Подніпров’я. Вже більш як два століття розташовується воно по обидвох берегах р.Гайчур (Гайчул) на сьогоднішній день маючи статус міста районного підпорядкування, і, водночас, абсолютно незпівставиму з ним історичну відомість, навіть не всеукраїнського, а, без перебільшення, світового масштабу. Отримало воно її в 1917-1921 рр. в якості політичного та військового центру махновського руху. Та й до цих подій даний населений пункт задніх не пас. На початку XX ст. площа села була найбільшою з усіх населених пунктів Олександрівського повіту [9, с. 103]. В лютому 1921 р. Гуляйполе саме вже було проголошено центром однойменного повіту і отримало статус міста. З 1923 по 1938 р. знову мало статус села, з 1938 р. було знову поновлене в якості

© Чоп В.М.

міста. В 1923-1931, 1935-1962, 1965-2006 рр. було та є районним центром [6, с. 150].

В даній статті автор ставить перед собою завдання дослідити кілька проблемних питань в історії Гуляйполя. Зокрема, конкретизувати точну дату заснування міста, дати новий погляд на обставини цієї події та соціальний статус перших жителів краю. Крім цього вартою нашої уваги, є також проблема походження топоніму Гуляй-Поле і варіантів його написання і вимови у різні історичні часи. Подібна наукова розвідка є необхідною ланкою в загальному нарисі української урбаністики та мікроісторії Подніпров'я. Зроблені до сьогодні розвідки з даних проблем здебільшого відносяться ще до часів радянської історіографії, належать історикам-аматорам, а тому, в багатьох своїх аспектах є роботами поверхневими і політично заангажованими.

Офіційною позицією, в цьому питанні, слід вважати дані наведені в обох виданнях "Історії міст та сіл Української РСР", яка попри свою заідеологізованість, до сьогоднішнього дня залишається унікальним виданням і довідником з історичного краєзнавства [4-5]. Відповідні статті писали і редагували троє гуляйпільських краєзнавців: В. Жилінський, Ф. Куц та П. Троян. Ось дослівна цитата: "Сучасне місто (Гуляйполе – В. Ч.) виникло після спорудження Дніпровської укріпленої лінії. Під захистом її фортець на річці Гайчур оселялися втікачі з кріпацької неволі та повстанці-гайдамаки. У 1785 р. на правому березі річки засновано військову слободу Гуляйполе..." [4, с. 273] Цілком прийнятне, для радянської історіографії повідомлення в наш час ніяк не може задовільнити допитливого історика, хоча б тому, що в нього відсутні посилання на джерела. До того ж, тепер добре відомо, що в головні завдання гарнізонів Дніпровської лінії, якраз і входила боротьба з гайдамаками та втікачами-кріпаками на території Запорозжя, яких замість захисту наказувалося ловити і використовувати на примусових роботах по спорудженню польових земляних укріплень. Та і точність датування заснування Гуляйполя викликає сумніви, незважаючи на те, що місцева влада відсвяткувала в 1985 р. його 200-річчя, а в 2005 – 220-річчя міста.

Уроджена в Гуляй-Полі письменниця Л. Верьовка, дещо незгодна з офіційною версією. Вона називає часом заснування Гуляйполя "першу чверть XVIII ст.", тобто час ще до будівництва Дніпровської лінії. Серед перших поселенців Гуляйполя вона називає все тих же, запозичених з вищезгадуваних видань "втікачів з кріпацької неволі" та "гайдамаків", додаючи "після вбивства Січі прийшли й козаки зі своїми родинами" [19, с. 25]. Останнє твердження взагалі видається дивним, адже січові козаки традиційно не заводили родин, і знову таки, на які джерела спираються краєзнавці висуваючи подібні тези?

Якщо віжмежуватися від суто етнографічного матеріалу, то виявляється що базових джерел з початків Гуляй-Поля лише два. По-перше, це видані в 1880 р. "Матеріали для історико-статистичного опису Катеринославської єпархії" Ф. Макарієвського. По-друге – розповіді гуляйпільського діда Євдокима Косяка, записані Д.І. Яворницьким у 1886 р. і наведені в другій частині книги "Запоріжжя в залишках старовини і переказах народу" [3, с. 410-411]. Інформація, що наводиться в цих книгах, в сполученні з іншими історичними джерелами з історії Південної України даного періоду дозволяє змінити наші погляди на спільноту перших насельників Гуляйпілья.

За повідомленням Феодосія Макарієвського, починаючи з 1770 р., в конкретно визначеному місці, на місці центру нинішнього Гуляйполя, на березі р. Гайчур, біля балки Калмички організувався "притон різного роду негідників і розпусників, влаштувалося скопище гайдамак, харцизників і камишників" [15, с. 983]. Дід Є. Косяк не менш категоричний в своїй оцінці: "великі зlodії та розбойники" [3, 410]. Відразу звернемо увагу, про "втікачів з кріпацької неволі" ні слова, а поняття "харцизник" та "камишник" є синонімами поняття "розбійника". І ось існувала ця "кримінальна" спільнота, і не менш "кримінальне" поселення-притон, на піщаному підвищенні над річкою, близько 15 років. Жителі його за цей час показали спражній хист як у мистецтві залякування, так і у мистецтві виживання. Головним наслідком їх діяльності стало те, що протягом цього часу навколишні степи залишалися неколонізованими, "гулящими" землями, куди боялися заходити і заводити господарство як поміщики, так і селяни-поселенці з північних губерній України. Протягом 1775-1785 рр. пригайчурські "бандити" активно конфліктували з військовими командами російської регулярної армії, які за наказами командира Дніпровської лінії генерал-майора Миколи Ланова "переслідували цих негідників, і очищали від них розкішний і багатий, але порожній і безлюдний степ" [15, с. 983]. Генеральська резиденція розташовувалася в Олександрівській фортеці (нині – м. Запоріжжя). Раз на два роки він мав виїздити з ревізійною інспекцією по ввіреній йому лінії фортець, і, вірогідно, саме тоді й ганявся за гайдамаками. Природні умови гайчурської долини і добре знання місцевості допомагали останнім. Є. Косяк ще пам'ятав масштаби тогочасної рослинності: "... Тут були великі трави та комиші... Такі трави та бур'яни, що з них і не вилизеш було. Старі люди розказують за ті трави таке, що й вірити не можна..." [3, с. 410] Отже, високі трави, величезні зарості очерету, глибокі балки дозволяли "негідникам і розпусникам" досить тривалий час витримувати удари державної машини. Неважко порохувати, що до означеного місця від найближчої Кирилівської фортеці Дніпровської

лінії не менше тридцяти кілометрів по пересіченій місцевості. Так що особливо блискавичного нальоту російським військам вчинити, явно, не вдавалося.

Нарешті, аби остаточно закріпити за собою успіх по “очищенню територій” губернським правлінням було вирішено заснувати біля балки Калмички стаціонарне поселення, жителі якого самостійно могли б наглядати за околицями і підтримувати в них правопорядок. В 1785 р. указ Губернського Правління Катеринославського намісництва наказував Новомосковському земському суду заснувати і влаштувати на місці “бандитського кубла” військову слободу. Саме тому 1785 р. і вважався донедавна офіційною датою заснування міста. Проте прибули на поселення кілька родин українців лише на початку 1786 р., згодом до них підселили переселенців “волохів” (молдаван) [15, с. 983] та поляків. До того ж, схоже на те, що на місці пізнішої слободи вже були побудовані якісь житла, хоча б типу притаганих гайдамакам землянок чи бурдюгів. Адже першепоселенці прибули сюди на початку року, тобто в час коли побудова традиційного українського житла, та ще й в безлісній місцевості, досить проблематична. Скоріше за все вони вселилися в старе житло. І це теж була розповсюджена практика в переселенських справах, коли новоприбулих спочатку селили в полишені запорозькі зимовники, землянки ногайських аулів тощо. Офіційно становлення села закінчилося побудовою в 1797 р. Христо-Воздвиженської церкви і перетворення Гуляйполя на волосний центр.

Поставимо запитання. Настільки об’єктивні свідчення Ф. Макарієвського та Є. Косяка? Адже і по формі, і по змісту вони, кожне по своєму висвітлюють офіційну точку зору російських урядовців. Епітети, подібні до тих, що застосовуються Ф. Макарієвським у цей час застосовувалися до всього запорозького Коша в цілому з метою виправдання загарбницьких дій росіян. Так, у маніфесті від 3 серпня 1775 р. Катерина II називала Січ гніздом розбишак, що існували з грабунків, перебували “в совершенной праздности, гнуснейшем пьянстве и презрительном невежестве”, не мали власності, перешкождали торгівлі та культурному життю сусідів [11, с. 138]. Селяни ж XIX ст. просто переповідали історію інформацію почуту від своїх предків-першопоселенців. З джерел виходить, що вони прибули до балки Калмички вже тоді, коли “розпусників”, в черговий раз розігнали, і слободу заснували лише б не дозволити зібратися їм на цьому місці знову. Останні, доречі, й справді, вже сюди не потикалися. Тобто, самих цих “зłodів” першопоселенці не бачили, а лише переказували почуте від властей.

Так хто тоді п’ятнадцять років жив на місці сучасного Гуляйполя? Класичні для радянської історіографії “втікачі від кріпацької неволи” це, скоріше, ідеологічний штамп, натяжка, стереотип не пов’язаний з реальними джерелами? Точка зору царської російської влади про те, що це були кримінальні злочинці загалом неприйнятна. Кримінальні спільноти завжди звивають свої кубла неподалік від вогнищ цивілізації, щоб, або паразитувати на їх мешканцях, або вдовольняти якісь їх малопривабливі в естетичному відношенні потреби. Тогочасне ж Пригайчурря було самим що не є медвежим, прикордонним степовим кутком, чумацькі шляхи через яких повноцінно проляжуть лише на початку XIX століття. До того ж звернемо увагу читача, на таку обставину. Якщо колишній насельник Вольностей Запорозьких визнавав над собою владу росіян то записувався в історико-статистичному огляді як “колишній запорожець”, але коли він її не визнавав, то враз автоматично перетворювався на “харцизника і камішника”, поставленого поза законом злочинця.

А тепер про “гайдамак”? Відразу зрозуміло, що тут ми маємо справу не з класичними гайдамаками коліївських часів, які з якихось причин переселилися на Лівобережний Південь. Також, на нашу думку, перші насельники Гуляйпілля, в своїй більшості не були й класичними розбійниками та втікачами-кріпаками. Тут ми зтикаємося з проявом того явища, яке узагальнено можна назвати “постзапорозьким гайдамацтвом”, неорганізованим стихійним опором російським окупантам залишків запорозького козацтва, взагалі населення запорозьких Вольностей. Адже після зруйнування Січі в 1775 р. в заслання, еміграцію та переселення подалися далеко не всі колишні запорожці. Аналогічних гуляйпільському випадків знайдеться при бажанні доволі.

Так, малобілозірський селянин В. Рубель у рукописі своєї “Історії” описує існування подібного гайдамацького коша в околицях сучасного с. Мала Білозірка Запорізької області. З оповідей старожилів це були колишні січовики (“запорожці-розбишаки”), що непокорилися росіянам. Ховаючись від очей російської влади вони продовжували займатися військовим здобичництвом, тільки вже перенесеним з підпольських та власне запорозькі терени, що виявилися захопленіми неприятелем. Про рівень організації цієї спільноти, говорить хоча б той факт, що збираючись у похід гайдамаки використовували запорозький метод світло-димової сигналізації запалюючи “фігури” різного виду на вершинах двох велетенських курганів: Великої Цимбалки та Огузу, що знаходяться на відстані кількох десятків кілометрів один від одного. На верхівці Огузу (“Сірагозької могили”) ці гайдамаки збиралися на відпочинок та вечерю, а на верхівці Цимбалки на раду та в похід [12, с. 50].

Інший випадок довготривалого існування постзапорозької гайдамацької спільноти описаний Я. Новицьким [10, с. 40-43]. Його інформатор, Р. Булат, в 1875 р. описав життя гайдамаків під проводом Сагайдака побіля сучасного с. Григорівки Запорізького району Запорізької області навпроти о. Хортиця. Колишній запорожець Сагайдак, після зруйнування Нової Січі прожив кілька років “на Україні”, потім засумував за колишнім способом життя, зібрав ватагу охочих і повернувся “до Дніпра”. Гайдамаки побудували землянки в урочищі, що нині відоме, як “урочище Сагайдачного” і зайнялися риболовлю, дозором навколишньої місцевості, а також гайдамацькими наїздами. Дане поселення було знищене російськими військами, з початком російсько-турецької війни 1789-1791 рр. Сам Сагайдак загинув у бою з москалями, задихнувшись в диму підпаленої ворогами хати [10, с. 40-43].

Інтуїція підказує, що у випадку з пригайчурськими “розпусниками” ми, просто-напросто, зустрічаємося з ще одним випадком цього явища. Нагадаємо, що ці території знаходилися в межах “запорозьких вольностей”, тобто вважалися своїми. Принаймні з 1734 р., після повернення запорозького козацтва під протекцію російської імператриці долина р. Гайчул (Гайчур), де згодом було засноване Гуляй-Поле, офіційно вважалася територією, що входила до Кальміуської паланки Вольностей Війська Запорозького [18, 129]. Перші “харцизники” помічені були тут росіянами в 1770 р. тобто ще за існування Нової Січі. Чому саме в 1770? В 1769 році землі Кальміуської паланки зазнали спустошливого набігу кримського війська, яке зруйнувало більшість зимівників та укріплень. Залишки їх населення, що були розігнані й розпорошені по навколишнім степам, згуртувавшись почали або відновлювати старі поселення, або й засновувати нові, в придатних до цього місцях, що на нашу думку і сталося біля балки Калмички. В наступному 1770 р. російський уряд, не чекаючи закінчення війни з Туреччиною прийняв рішення про перенесення державного кордону на 200 кілометрів південніше, до р. Конка, так що території сучасного Гуляйпілля опинилися в складі Російської імперії одночасно перебуваючи і в складі січових Вольностей. Таким чином у цьому регіоні утворилася ситуація “двовладдя”, коли місцеве населення було поставлене у цікаву ситуацію. Воно було вимушене або коритися обом господарям, або прийняти чийсь бік, відмовивши в лояльності супернику. Спочатку, коли Військо Запорозьке Низове та російська армія офіційно вважалися союзниками в війні проти Туреччини та Криму перший варіант поведінки був, в принципі ще прийнятний. Але потім, коли Нова Січ була підступно зруйнована, треба було робити однозначний вибір. Так от, після ліквідації коша “негідники” залишилися на місці не бажаючи ні коритися новій владі, ні переселятися де інде. Обростаючи новоприбулими радикалами вони приступили фактично до партизанських дій проти російського окупаційного режиму та його прибічників. Зауважимо, також, що згін непростих поселенців з запорозьких земель, протягом XVIII ст., перетворився для козаків у досить буденний, хоча часом і жорстокий за своїм характером захід.

Не будемо ідеалізувати цю спільноту, цілком вірогідно, що перебуваючи в ізоляції, приймаючи до свого складу прибудних маргіналів, не маючи, ні політичного керівництва, ні зв'язків, ні, зрештою, історичної перспективи свого буття вона справді поступово деградувала, скочуючись до кримінальних дій, але при всьому цьому в її діях проглядається і певна правильність, потяг за будь-яку ціну захистити від колонізації шматок незораного запорозького степу, пов'язаний з ним спосіб життя, традиції, звичаї.

Головною трагедією цих постзапорозьких спільнот стало те, що розбійниками їх почали вважати українські переселенці, а гайдамаки стали вважати останніх колаборантами москалів і зросійщених поміщиків. Земельно-територіальні інтереси розсварили ці соціальні групи швидко і безповоротно. Традиційне козацьке військове здобичництво стало в очах українських селян розбоєм, а право вільного поселення і займанщини посяганням на історичну традицію. Не маючи народної підтримки постзапорозьке гайдамацтво зникло досить скоро. Цілком можливо, що пригайчурська громада була одним з останніх його проявів.

Чим, власне кажучи, цей епізод привернув увагу автора? Він, якимось незрозумілим чином був провісником майбутніх подій. Через 150 років ситуація повторилася, щоправда в набагато більших розмірах. Але сутність подій, як на диво, та ж сама. Незалежна українська спільнота (постзапорозька / махновська), що збройно не пускає російські політичний режим (монархічний / більшовицький) у степи і живе за власними законами. Згодом вона отримує від своїх ворогів бандитського ярлика (харцизники / політичний бандитизм), який повторюється як заклинання пізнішим впокореним населенням регіону протягом десятиліть. Звісно ж, всі ми знаємо достеменно, що історія не має ні умовного нахилу, ні циклічного характеру, але подібні “співпадіння” просто не можуть не бентежити якщо не розум, то принаймні душу історика. Невже історія справді повторюється? І вчить лише тому, що нічому не вчить?

Ситуація з походженням назви міста не менш заплутана аніж з датою його заснування. На сьогодні мається дві гіпотези: 1) назва дана військовій слободі за назвою іншого населеного пункту; 2) назва дана населеному пункту з огляду на особливості навколишньої місцевості. Як перша так і друга гіпотези

мають свої варіанти. В радянські часи більшість краєзнавців та топонімістів (В. Жилінський, Ю. Кругляк [8, с. 39], Ф. Куц, В. Фоменко [16, с. 31]) зходилися на думці, що в даному випадку була повторно використана назва с. Гуляйполя, що зараз прозивається с. Златополем Кіровоградської області України. Проте, як неспростовно довів сучасний знавець запорізької топоніміки Юрій Князьков [6, с. 150] колишнє кіровоградське Гуляйполе це ніякий не Златополь, а сьгоднішнє с. Гулевичі. До того ж, виявляється, що старовинне Гуляйполе, справді історично відоме, як зручне місце для чумацького відпочинку, було досить невеликим населеним пунктом, а значить ніколи не мало надлишку людських ресурсів необхідних для виводу колонії. Та і серед перших насельників пригайчурської слободи незафіксовано прибульців з цих країв, натомість згадуються рідні для них Полтавська, Чернігівська і Київські губернії [19, с. 26]. Працівник гуляйпільського краєзнавчого музею С. Серьогін в свою чергу називає першопочатковим Гуляйполем якесь с. Гуляйполе Полтавської губернії, якого на сучаних картах взагалі немає і селян якого князь Потьомкін, буцімто, поселив у пригайчурських степах [13, с. 10-11]. На нашу думку, до цієї колекції гуляйполь треба додати ще одне с. Гуляйполе, Криничанського району Дніпропетровської області, а також с. Гуляйполе в сучасній Харківській області. Гіпотеза з прив'язкою до схожої назви себе, схоже, не виправдовує. На цьому фоні більш вірогідним вважаємо інший варіант. Тут теж є дві версії. Сьвдоким Косяк говорить, що прозвали слободу самі селяни побачивши, що “в той час, як вся “округа”... вже давно була зайнята поміщиками, це саме місце, або поле, що під слободою, давно лежало пустирем і тому прозвалося “Гуляй-Подем” [3, с. 410], тобто “гуляючим” (необробленим) полем. Л. Верьовка, в свою чергу, наводить інший переказ, буцімто назву слободи дав посадовець, який супроводжував першу партію поселенців. Огледівши навколишні степи він назвав слободу Гуляй-Подем [19, с. 25]. На нашу думку велика кількість гуляйполь на карті Південної України свідчить не про те, що одні з них є колоніями інших і названі в їх честь, а скоріше про традицію найменування новоствореного населеного пункту серед цілинних земель цим терміном, що був широкоживаним синонімом поняття “незайманої землі”

Особливістю історії досліджуваного міста є й та обставина, що його найменування протягом історичного існування мало кілька варіантів написання і вимови, які до того ж протягом довгого часу використовувалися паралельно. А саме: Гуляй-Поле, Гуляйполь та Гуляйполе. Назва поселення Гуляйполь, яка нагадує традиційні для українського Півдня назви містечок (Мелітополь, Маріуполь, Нікополь) відмерла ще в другій половині XIX ст. [14, с. 20]. Назви Гуляй-Поле і Гуляйполе паралельно використовувалися навіть в офіційних випадках до 1920 р. Додамо, що місцеві жителі традиційно вимовляють назву свого міста з наголосом на першому складі слова. В суперництво двох варіантів написання назви несподівано втрутилася політика. Махновські повстанці вперто називали свою “столицю” Гуляй-Подем, що викликало відповідну реакцію у їхніх ворогів, що стали величати містечко не інакше як Гуляйполем. Це добре помітно як по “білогвардійській” [16], так і по “червоній” пресі [7]. Після придушення повстання репресіям були піддані не лише прихильники анархістської доктрини, але й “махновська” назва міста, яке з тих часів і до сьогодні офіційно величається Гуляйполем. Варто також згадати і про народну жартівливу назву цього населеного пункту – Махноград, що масово вживається і на початку XXI ст. Принаймні, якщо в якомусь навколишньому районному центрі ви просите в касі квиток до Махнограда, то в касирів не виникають жодні сумніви, щодо того, в який саме населений пункт ви збираєтесь. Київський історик В. Волковинський вважає, що назва “Махноград” була офіційно дана махновцями в жовтні 1919 р. після звільнення містечка від денікінців [1, с. 128]. Навряд, що подібний інцидент мав місце насправді. Історик, схоже, просто не помітив іронії з якою завжди вимовляється ця назва, а по-друге, подібна назва Гуляйполя почала зустрічатися ще в першій половині 1919 р., коли власне і виникла територія “вільного району”, чи то пак – “Гуляйпільської республіки”, яка, в свою чергу, потребувала такого свого атрибуту як “столиця”. В цій ситуації, доречі, можна побачити новітній прояв старої української традиції. Свого часу гетьманські резиденції, невеликі міста Чигирин, Батурин чи Глухів теж претендували на звання козацької столиці спираючись на фактор своєї близькості до глави держави. Так само і Гуляй-Поле, як Батьківщина Н. Махна претендувало на роль, принаймні, регіональної “столиці”, хоча в цей час махновці контролювали більші за розмірами міські центри, що мали залізничне сполучення, приазовські порти, врешті-решт губерньський Катеринослав.

З усього вищенаведеного можна зробити слідуєчі висновки. Роком заснування міста, хоча б на альтернативній основі, з обмовками, можливо вважати не 1785 чи 1786, а 1770 рік. А першими його насельниками – козацьке населення Вольностей війська Запорозького. Першопочаткової назви даного населеного пункту на сьогодні не встановлено, а існуюча виникла як описова для місцевості вже згодом зі зміною населення і статусу пригайчурського поселення в 1786 р.

Література:

1. *Волковинский В.Н.* Махно и его крах. – М.: Изд. ВЗПИ, 1991.
2. Вся Екатеринославская губерния. 1913 г. / Ред.- издатель Н.Подковыров. – Екатеринослав, 1913.
3. *Еварницький Д.І. (Яворницький Д.І.)* Запорожжя в залишках старовини і переказах народу: Ч.І; Ч.ІІ. – К.: Веселка, 1995.
4. История городов и сел Украинской ССР: Запорожская область. – К.: Изд-во АН УРСР, 1981.
5. Історія міст і сіл Української РСР: Запорізька область. – К.: УРЕ, 1970.
6. *Князьков Ю.П.* Запорізька область. Історико-географічний і топонімічний словник. – Вип.І. (Василівський, Вільнянський, Гуляйпільський, Запорізький, Новомиколаївський райони). – Запоріжжя: “Тандем-У”, 2004.
7. Коммунист. – 1920. – 15 ноября.
8. *Кругляк Ю.М.* Ім'я вашого міста. – К., 1978.
9. *Логвинов А.* Краткий очерк землевладения и землепользования в Александровском уезде. – Александровск, 1905.
10. *Новицкий Я.П.* Народная память о Запорожье. – Екатеринослав, 1911.
11. *Полонська-Василенко Н.* Історія України: У 2 т. Т.2. Від середини XVIII століття до 1923 року. – К.: Либідь, 1995.
12. *Рубель В.* Історія... (Старожитності Південної України. Вип.9). – Запоріжжя: Тандем-У, 2003.
13. *Серьогін С.* Третій шлях. – Гуляйполе: Гуляйпільська друкарня, 1998.
14. Списки населенных мест Российской империи. – Т.13. Екатеринославская губерния с Таганрогским градоначальством. По сведениям 1859 г. – СПб, 1863.
15. *Макаревский Феодосий.* Матеріали для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. – Днепропетровск, ВАТ “Дніпроніж”, 2000.
16. *Фоменко В.Г.* Звідки ця назва. – Дніпропетровськ: Промінь, 1989.
17. Южный край. – 1919. – 9 октября.
18. *Яворницький Д.І.* Історія запорізьких козаків. Т.1. – Львів: Світ, 1990.
19. *Яланський В., Верьовка Л.* Нестор і Галина: розповідають фотокартки. – Київ-Гуляйполе., 1999.